

Perseus vreest de Medusa van de computer niet

Classicus Anton van Hooff onderzoekt de mogelijkheden van de computer voor het onderwijs in de klassieke talen, literatuur en cultuur, en stuit op het mooiste dat er op dit moment op klassiek gebied bestaat: de cd-rom Perseus.

Anton van Hooff

Hoeveel keer komt de naam Spartacus voor in de Griekse literatuur? Het antwoord wordt door mijn laptop in vier minuten geleverd: 51. Dan heeft hij de cd-rom die de hele antiek-Griekse literatuur bevat, afgetast. Desgewenst kan ik de meteen de passages lezen, kopiëren en afdrukken. Nog maar twintig jaar geleden moesten geleerden vertrouwen op hun belesenheid en op de volledigheid van de *indices nominum* van tekstuitgaven. Een werk dat toen na enkele weken een lang niet zeker resultaat opleverde, wordt door de elektronische regelneef helemaal en precies in luttele minuten verricht, mits ik de zoekopdracht maar goed formuleer. In dit geval is het zoekwoord 'Spartak', ongeacht de naamvalsuitgang en het Griekse accent – je moet wel een béétje Grieks kennen.

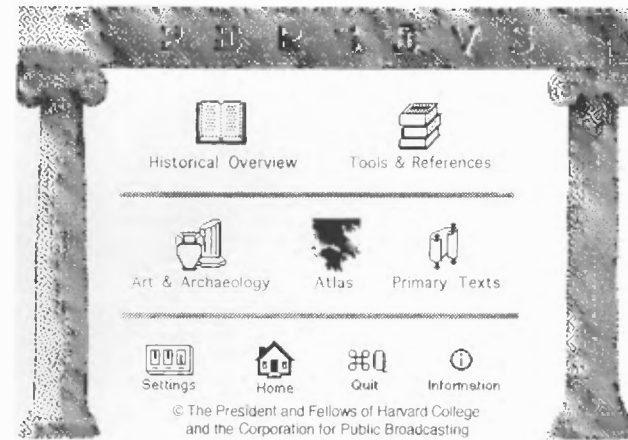
Het klikt tussen de computer en de klassieken

Dat de hele Griekse literatuur op een cd-rom staat, is het resultaat van een vroege liefde tussen de klassieken en de computer. Een hellenofiele voortrekker in het computerwezen heeft goedkope Chinezen in Hongkong de hele Griekse literatuur mechanisch laten overtypen. Ze mochten vooral geen Grieks kennen, want anders zouden ze vanzelf de teksten gaan 'verbeteren' – bij de elektronische versie

van het Woordenboek der Nederlandsche Taal zijn om dezelfde reden mensen uit India ingeschakeld.

Aanvankelijk was er een speciale computer nodig om het Griekse corpus te kunnen lezen. Een jaar of vijftien geleden kregen de vijf studierichtingen klassieken in Nederland zo'n computer, ik meen van de Akademie van Wetenschappen. Later werd het bestand op een cd-rom gezet en als licentiesoftware verkocht. Maar de prijs is zo redelijk dat zelfs fanatieke particulieren zoals ik die zich kunnen veroorloven. Het blijft een ongelooflijk idee dat de teksten die een hele kamerwand innemen op één zilveren schijfje staan.

Natuurlijk doe ik de boeken die ik in een klassiek leven heb verzameld, niet van de hand om voortaan Homerus via het beeldscherm te lezen. Maar als zoekinstrument is de *Thesaurus Linguae Graecae* onovertroffen. Waar stelt Pilatus ook weer de cynische vraag 'Wat is de waarheid?' Is het waar dat het woord 'authentēs' zowel zelfmoordenaar als doder van het eigene (met name vader) kan betekenen? En dit zijn nog maar voorbeelden van

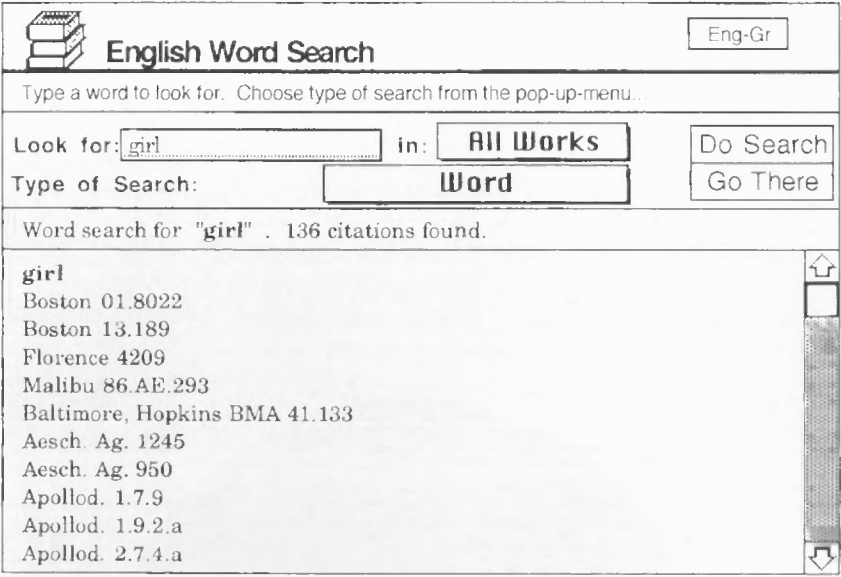

Startpagina van Perseus

eenvoudige zoekopdrachten. Ook allerlei grammaticale en syntactische verschijnselen laten zich fluks inventariseren.

De classici profiteren er nu bijzonder van in een lange wetenschappelijke traditie te staan. Nijvere voorvaders hebben hun leven besteed aan het verzamelen van betrouwbare tekstuitgaven, corpora en naslagwerken. Daardoor is het materiaal voortreffelijk ontsloten – voor de Middeleeuwen is dat bijvoorbeeld veel minder het geval. In principe zijn de teksten van de oudheid een gesloten corpus, waarin kleine uitbreidingen – in de vorm van inscripties en papyri – zich makkelijk laten voegen. Voor dit welgeorganiseerde gebied zijn computers ideale instrumenten.¹ Daarom hebben classici zich al vroeg van die elektronische regelneven bediend: computerverslaving is onder die mensensoort niet zeldzaam.

Natuurlijk is de *Thesaurus Linguae Graecae* vooral een wetenschappelijk

Voorbeeld van een zoekopdracht in teksten en kunst

instrument, evenals de schijven met inscripties en papyrusteksten en die met de Latijnse literatuur. Een docent zou ze hoogstens kunnen gebruiken om fragmenten van antieke teksten voor leerlingenmateriaal over te nemen – het typen van Grieks met zijn spirtussen en accenten blijft een lastige klus. Maar inmiddels zwerven op het internet ook vele teksten die de leraar kan aftappen om zijn discipelen in de bovenbouw/tweede fase van materiaal te voorzien.

Leuk drillen

In de onderbouw heeft de computer al enige jaren een vaste plaats bij het oefenen van het uitbundige verbuigings- en vervoegingssysteem van de beide klassieke talen. Voor Nietzsche had een volk dat zes naamvallen had en de werkwoorden in honderden vormen vervoegde, de ‘volheid van zijn ziel uitgeput voor heel het nageslacht’,² maar menig leerling zal het enthousiasme over de exuberantie van de antieke flectiesystemen niet delen. Inmiddels staan hem bij het woordjes

leren, het determineren en congrueren vele programma ter beschikking.³ In mijn *Vademecum voor de leraar klassieken* probeer ik bij te houden wat er waar leverbaar is.⁴ Inmiddels komen de goede producten uit boven het simpele drillen.⁵ Ze zullen zeker wel een functie in het onderwijs houden, ook als de betovering van de computer is uitgewerkt. Het zal er wel mee gaan als met de Geprogrammeerde Instructie. Zij bleek een onding als ze het centrale middel van kennisverwerving werd gemaakt, maar voor het inslijpen en bijspijkeren bleef het een waardevol hulpmiddel. Van veel nut voor de beginnende leraar is de *Geprogrammeerde Latijnse Grammatica*: zij leert hem de denkstapjes van een klassikale uitleg te programmeren.⁶

Cultuur en literatuur

De lezers van dit tijdschrift zullen vooral geïnteresseerd zijn in de betekenis van de computer voor de bovenbouw (en voor henzelf). Er is genoeg op de markt, maar achter de ronkende titels van sommige cd-rom's verschuilen zich

elektronische plaatjesboeken met stupide teksten. Zo geeft *Ancient Greece*, een schijf voor Windows en Apple Macintosh, eindeloos af op de uniformiteit van de Egyptische beschaving om zo de Griekse cultuur omhoog te steken. Zulke producten, waarvan er vele bestaan, zijn hoogstens nuttig als arsenalen van plaatjes.⁷ Er zijn natuurlijk ook *wargames* in elektronische vorm, die soms wel weer aardig zijn door de kwaliteit van hun *graphics*.⁸ De cd-rom die het eind is, bewaren we voor het laatst. Eerst iets over het internet.

Klassieke websites

We vinden op het internet een website voor hen die actief Latijn bedrijven, de ‘Kudde van Latijn sprekenen’.⁹ Tot de curiosa behoort ook de internetsite van de nieuwsberichten in het Latijn die wekelijks worden uitgezonden door de Finse radio. Via de ether heb ik de uitzendingen nooit kunnen ontvangen, maar via de website ontvangt men perfect het geluid van *Nuntii latini*, waarvan de tekst meteen wordt getoond.¹⁰

Wat vindt de leerling die materiaal zoekt voor een werkstuk over Spartacus? Hij zal onder andere terecht komen bij website van seksfirma's in Canada en de Verenigde Staten die onder de naam van de antieke rebel ‘adult toys’ verkopen en bij studentengroepen die aan de overzijde van de oceaan het gedachtegoed van Leo Trotski levend houden. Als je op de hoogte bent van de receptiegeschiedenis van Spartacus, zijn zelfs deze uitwassen te plaatsen, maar de niet-deskundige leerling zal geen weg weten. Hoe moet hij onderscheid maken tussen rijp en groen? Gelukkig zijn er inmiddels een paar goede websites die de weg wijzen. Voor wetenschappelijke doeleinden is er de zoekmachine *Argos*,¹¹ voor docenten en leerlingen zijn er een paar uitstekende

Nederlandse sites.¹² Een aparte eervolle vermelding verdient *Lumina*, het klassieke digitale klaslokaal, beheerd door Leo Nellissen.¹³

Perseus is het einde

Ten slotte het mooiste dat er op klassiek gebied bestaat: *Perseus*. Dit programma is al vele jaren in ontwikkeling. Het geeft de belangrijkste werken uit de Griekse literatuur, de 'canon', te weten ongeveer tweederde van de teksten die ons als klassiek zijn overgeleverd. De werken verschijnen op ons beeldscherm in het Grieks met parallel – of eronder – de Engelse vertaling (voor de ingewijden: die van de Loeb-serie). Het is mogelijk de tekst zo te vergroten dat hij met behulp van een videoprojector – een 'beamer' – aan een publiek kan worden getoond. Alle werk-woordsvormen en nomina kunnen worden geanalyseerd door ze te markeren en de opdracht 'analyze' te geven. Binnen *Perseus* zit een middelgroot Greek-English lexicon (The Intermediate Liddell & Scott). De aldus voortreffelijk ontsloten teksten is nog het minst verbluffende van *Perseus*. Het bevat ook nog eens 24.000 afbeeldingen van antieke kunst, met complete beschrijvingen. In de Concise Edition van één cd-rom worden veel afbeeldingen op postzegelformaat gegeven, op de drie extra cd-rom's die bij de Comprehensive Edition behoren staan de platen schermvullend.

Met de vleugelschoenen van de computer kunnen we met *Perseus* ook op reis in de antieke wereld. We roepen bijvoorbeeld de plattegrond van de Akropolis op; als we op een pijl klikken krijgen we een foto in de aangeduide richting. Er is ook nog een atlas – zelfs met satellietfoto's. Elke keer als ik *Perseus* laat draaien, ontdek ik weer

nieuwe mogelijkheden. Wat het programma vooral zo buitengewoon maakt, is de mogelijkheid tekst en beeld te combineren. Een voorbeeld uit mijn eigen wetenschappelijke interessegebied, zelfdoding in de oudheid: ik vraag *Perseus* de plaatsen met 'suicide' te zoeken. Er verschijnt een lijst van tekstplaatsen. Nu, die had ik inmiddels al op andere wijzen gevonden. Maar ik krijg ook alle plaatsen in de beschrijvingen van kunstwerken, met name

Medusa (Caravaggio)

Aias op zijn zwaard. Zo vond ik een afbeelding op vaas 99.514 in het Museum of Fine Arts in Boston die ik nog niet kende.

Ook leerlingen kunnen met *Perseus* prachtig materiaal bij elkaar scharrelen voor opdrachten Klassieke Culturele Vorming, waarbij immers literatuur en beeldende kunst met elkaar in verband moeten worden gebracht. Zo zal men via 'girl' mooie teksten over het meisjesbestaan vinden, afbeeldingen op Griekse vazen en sculpturen.

Er is nog maar één beperking aan *Perseus*. Nog steeds is er geen Windowsversie, hoewel die al ettelijke malen is aangekondigd. Als men geen Apple Macintosh bij de hand heeft, kan men het programma via het internet aanspreken. Zelfs dan zal men ervaren dat *Perseus* werkelijk het einde is.¹⁴

In september 1999 was ik naar Santander genood om daar aan Spaanse collega's uiteen te zetten wat de rol van de klassieke vorming in een technologisch tijdvak is. Zij waren in de Hollandse ervaring geïnteresseerd, omdat ons land het enige is waar het aantal eindexamenkandidaten voor de klassieke talen toeneemt. Hoe kregen we dat voor elkaar? In elk geval, zo legde ik uit, door nooit 'nee' te zeggen tegen nieuwe ontwikkelingen. De computer is een goed voorbeeld van een novum dat de klassiekers meteen aan hun hart hebben gedrukt. ■

Noten

- 1 *Database of Classical Bibliography* (d.w.z. l'Année Philologique 1976-1987), Scholars Press, *Patrologia Latina*, database via internet, jaarlijks abonnement, reductie bij meer gebruikers bij één instelling; website: www.pld.chadwyck.com, ook op cd-rom (bijvoorbeeld aanwezig op het netwerk van de Universiteit Nijmegen), uitgeverij Chadwyck, *Latin Texts/Bible Texts* (PHI cd-rom # 5.3), *Inscriptions/Papyri/Coptic Texts* (PHI cd-rom # 6), *Thesaurus Linguae Graecae* (cd-rom # D), de drie laatste via licentie bij het Packard Humanities Institute, 300 Second Street, Los Altos, California 94022, e-mail: phi@ccnet.com.

VERBARIUM: Programma voor het determineren van Latijnse werkwoordsvormen
 Edwin Bos, Joke van de Plassche, Elena Jongen-Janner

opgave

VERBARIUM

Determineer de volgende vorm:
 reget

Opgavenr.: 5

MODUS	TEMPUS	GENUS	PERSONA	NUMERUS
indicatief	praesens	actief	eerste	enkelvoud
coniunctief	imperfectum	passief	tweede	meervoud
imperatief	futurum	deponens	derde	
participium	perfectum	semi-deponens		
infinitief	plusq.perf			
	futurum ex.			

Als je klaar bent, druk dan op ENTER.

F1 = consultatie

F2 = opbouw

F3 = voorspeller

F4 = grammatica

Voorbeeld van determineeropdracht Verbarium

2 Friedrich Nietzsche, *Kritische Studienausgabe*, ed. Giorgio Colli en Mazzino Montinari. Berlijn/New York, 1980, deel 7, p. 832.

Aureum – Latijnse cryptogrammen, uit de serie Hobby & Vrije Tijd (ISBN 90 5344 109 3).

3 De Nijmeegse firma SOS levert *Congruarium, Dracones, Numerarium, Oraculum, Parimpar Verba, Pronominarium, Sanguinarium, Subgrieks, Substantarium, Theseus naar Athene* (oefenen van Griekse woordvormen in de vorm van het spel ‘galgje’) en *Verbarium*. Visiria heeft *Visiria’s talentrainer* (met Latijnse vormen), *Necesse est 1* (Elementa), *Necesse est 2* (Analysis) en *Close Reader Latijn*. Eureia levert schijfjes bij de cursussen *PERI ARISTOON* en *Fabulae: Start Grieks op de PC* versie 2.0 en *Start Latijn op de PC* versie 2.1. Gedreven collega’s hebben ook programma’s geschreven, zoals *DIDASKO* van Jan Leenders, *Omega Verbum* en *WOP3 overhoorprogramma’s* van Marc Oude Kotte, en J. van Poll heeft woordoverhoringen voor Grieks en Latijn. Spel van hoog niveau biedt

4 Anton van Hooff, *Vademecum voor de leraar klassieken*, ongeveer 3000 items, 128 p., de negende druk is voor fl. 12,50 (plus verzendkosten) te bekommen bij de Dictatencentrale van de Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, tel. 024 - 361 62 50.

5 De merites van de programma’s zijn recent uitvoerig besproken door Nancy M. Laan en Jan R. de Jong, ‘Informatietechnologie en Klassieken’, in: *Lampas* 32.3.

6 De uitgave, 269 pagina’s groot, is nog te koop bij de auteur Rogier Eikeboom, tegen storting van fl. 30,— op zijn postbankrekening 4642342 te Amstelveen.

7 Ik noem er een paar uit de lijst in het *Vademecum voor de leraar klassieken*:

Pandora – Frauen im klassischen Griechenland voor Apple Macintosh en PC (teksten in Duits, Engels, Frans of Italiaans) ISBN 3 905057 09 3.
Giganten, Götter und Gorgonen – Das Pantheon der Götter. Rom und Griechenland ISBN 2 84297 045 4.

8 *Caesar II*, wargame met als motto: ‘Build A City, Build An Empire’, voor Windows, van de firma Sierra.

9 Grex Latine loquentium: listserv@plearn.edu.pl.

10 www.yle@fi/fbc/latini.

11 www.argos.evansville.edu.

12 Asterix-website: www.comedix/de; Augustus, boodschap en medium door Ad Hereijgers: www.dcnw.nl/vaksectie/cultuur/KCV/augustus.htm en www.dcnw.nl/vaksectie/cultuur/KCV/rom-icon.htm; overzicht belangrijke plaatsen klassieken op het internet door Hans Wellink: www.iae.nl/users/wellink. In België verzorgt Marjorie Hoefmans zo’n website: www.vanin.be/nvanin/nedtekst/n22c; website voor het nieuwe vak Klassieke Culturele Vorming: www.let.uu.nl/hist/scholen-net/kcv.html.

13 www.digischool.bart.nl/kt/ktlok.

14 *Perseus 2.0*. Concise Edition van één cd-rom, Comprehensive Edition van vier cd-rom’s voor Apple Macintosh, Yale University Press. Website: www.perseus.tufts.edu.

